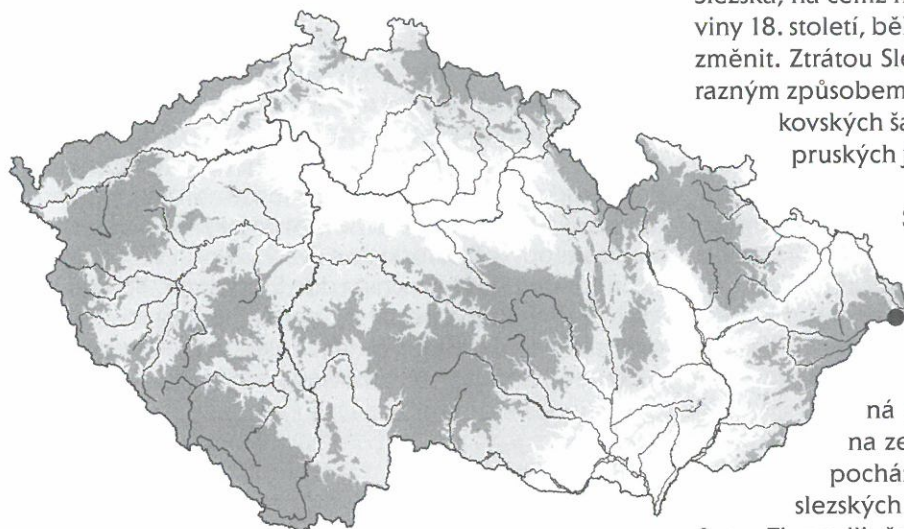

Jablunkovské šance – raně novověká opevnění slezské hranice

Na jednom ze čtyř trojmezí České republiky, na česko-polsko-slovenské hranici, se dodnes dochovaly pozůstatky rozsáhlého systému opevnění nazývaného jablunkovskými šancemi. Obraně zdejší hranice byla věnována pozornost od 1. poloviny 16. do počátku 19. století a postupně, v různých časových obdobích, zde vzniklo více než dvacet většinou polních opevnění. Do současnosti se dochovaly relikty jedenácti objektů na území České a Slovenské republiky, které nám přibližují jeden z fenoménů raně novověkého období – pevnostní stavitelství.

Z geografického hlediska se systém opevnění nachází v severozápadním oblouku horského celku Karpat, na rozhraní Moravskoslezských, Slezských a Slovenských Beskyd. Tyto oddělují dvě větve Jablunkovské brázdy, které se tak díky své výhodné poloze staly komunikačními koridory ve směru do Uher a Polska. Zvláště Jablunkovskému průsmyku a zemské cestě do Uher, která jím procházela, byla v rámci obrany věnována největší pozornost.

Lokalizace jablunkovských šancí na současné mapě České republiky

Historické souvislosti

Pro dobu existence systému opevnění lze vymezit ve vztahu k celkové orientaci obrany dvě základní období. Ve starším, chronologicky ohraničeném 16. věkem až 1. polovinou 18. století, byl celý systém zaměřen na obranu před útokem z jihovýchodního směru. Největší hrozbu zde představovala expanze osmanské říše, která se stala akutní zejména po prohrané bitvě u Moháče v roce 1526 a s jistými přestávkami trvala až do uzavření míru v Karlovaci v roce 1699. K tomuto ohrožení se přidávala četná uherská protihabsburská povstání propukající proti rekatolizačním a centralistickým či absolutistickým snahám Habsburků. Vyplňují prakticky celé 17. století a častokrát ve spolupráci s tureckými oddíly znamenala největší ohrožení slezské a moravské hranice. Mezi nejvýznamnější se řadila povstání Imricha Thökölyho v letech 1678–1683 a Františka II. Rákócziho v letech 1703–1711, která nacházela podporu u pod-

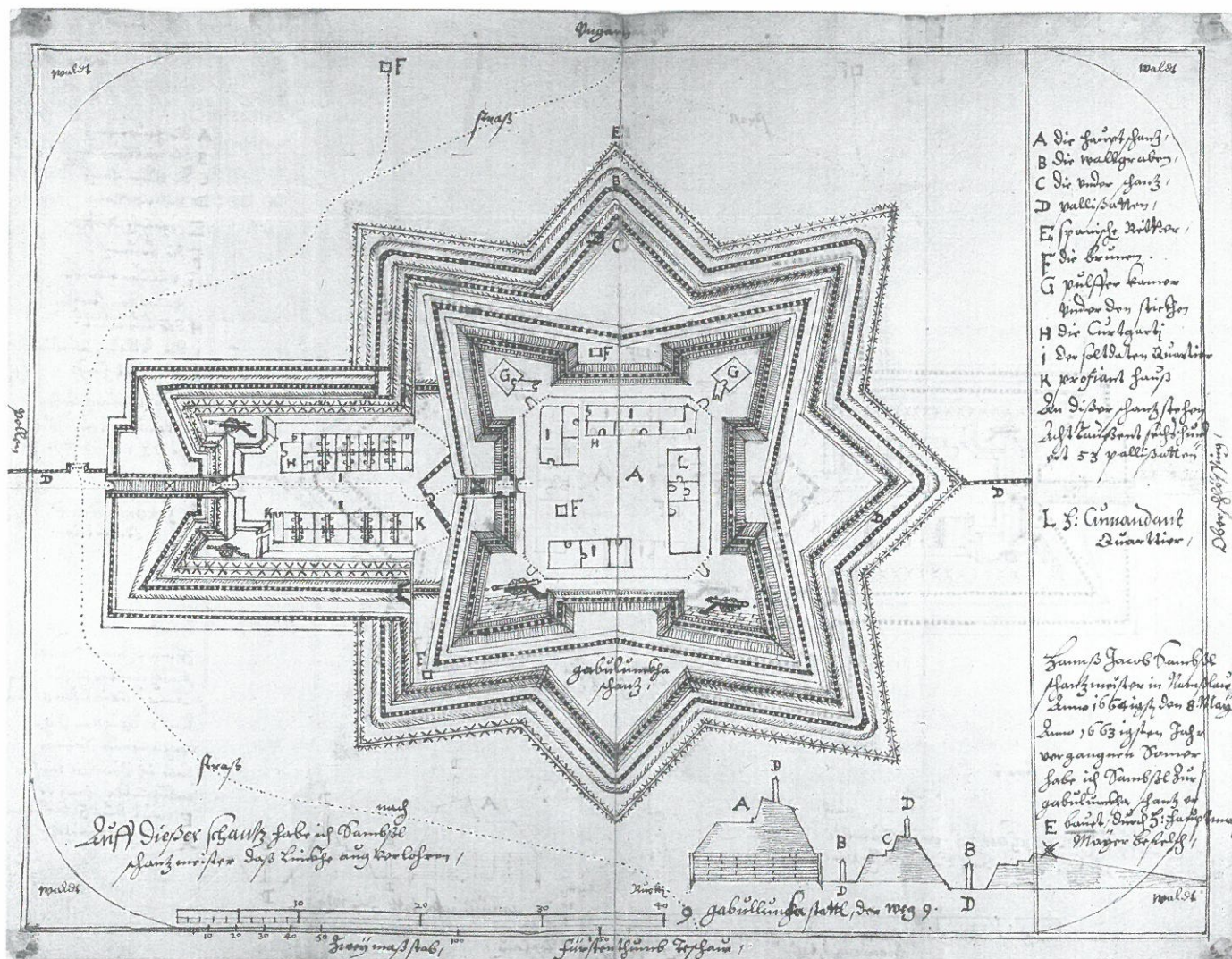
daných z uherské strany hranice. Obraně Jablunkovského průsmyku byla věnována pozornost i v průběhu třicetileté války (1618–1648), během níž se stal několikrát prostorem, ve kterém se měla setkat spojenecká vojska protihabsburských koalic. Za určitý časový mezník můžeme považovat rok 1711, kdy došlo k ukončení Rákócziho povstání mírem uzavřeným v Szátmaru, který znamenal konec uherských povstání a postupné ustávání vojenského ohrožení ze strany Uher.

Změněná geopolitická situace, která nastala od 40. let 18. století, pak vymezuje další období ve vývoji pevnostního systému jablunkovských šancí, ve kterém se hlavní vojenský význam opevnění zaměřil na zabezpečení před vpádem pruských vojsk hrozcím z opačné strany, ze severozápadu. Po smrti Karla VI. a nástupu jeho dcery Marie Terezie na trůn propukly války o habsburské dědictví, během nichž přišla rakouská monarchie o velkou část Slezska. Již během první slezské války získalo Prusko větší část Slezska, na čemž nic nezměnily ani další konflikty 2. poloviny 18. století, během nichž se Rakousko snažilo tento stav změnit. Ztrátou Slezska se hranice Pruského království výrazným způsobem přiblížila ke zdejší oblasti a role jablunkovských šancí se změnila na obranu před vpádem pruských jednotek a ochranu vstupu do Uher.

Systém opevnění

Realizace obranných nařízení z let 1529, 1541, 1543 a 1566 nelze zcela jednoznačně prokázat, stejně jako možnost výstavby polních opevnění. A tak prokazatelně první písemná zmínka o výstavbě polního opevnění na zemské cestě v Jablunkovském průsmyku pochází z roku 1578 z děl dvou významných slezských kronikářů Jakoba Schickfusse a Friderica Lucy. Ti uvedli, že slezští stavové nechali vybudovat „forresse“ a obsadili ji slezským lidem. S největší pravděpodobností se jednalo o Starou šanci na katastru obce Svrčinovec na Slovensku.

Základní struktura obrany slezsko-uherské hranice se konstituovala v období třicetileté války (1618–1648), kdy se zde vytvořila tři hlavní opevnění – Velká, Malá a Stará šance. Nejstarší opevnění, Stará šance ve Svrčinovci, svou nejdále na jih vysunutou polohou přestala plnit roli hlavního bodu obrany. Rolí centrálního opevnění převzala více na sever vybudovaná Velká šance v Mostech u Jablunkova, o jejíž existenci pocházejí první zmínky z doby třicetileté války. Dalším místem obrany se stala v této době východní část slezsko-uherské hranice, kde se díky hospodářské činnosti slovenských osadníků vytvářely stezky, kterými mohl vniknout do země nepřítel. Na protáhlém návrší nad soutokem řek Čadečky a Čiernanky vznikl pravděpodobně v letech 1644–1645 systém tří redut postupně spojený liniovým zemním valem a rozšířený o hvězdicové opevnění, tzv. Malou šanci. Tento souvislý liniový val, vybíhající do trojúhelníkových půlredut tvořených v pozdějším období čtyř-

Plán přestavby Velké šance z let 1663–1664 vytvořený šancovním mistrem Janem Jakubem Samsblem.
Zdroj: Zemský archiv v Opavě

mi redutami a hvězdicovou Malou šanci, se ve velké míře dochoval do současnosti. Částečně jej však destruovala výstavba mezinárodního dálničního tahu vedoucího přes návrší. Dalšími obrannými prvky se staly čtvercové zemní reduty o délce stran mezi 20 a 30 metry. Ty byly budovány jako předsunutá strážní místa nebo jako komunikační reduty mezi oběma hlavními body obrany, tedy Velkou a Malou šanci. Ve druhé polovině 17. století přibyl k této struktuře další opěrný bod vybudovaný na hranicích s Polskem, tzv. Volská šance.

Největší pozornost inženýrů byla věnována přestavbám hlavního opevnění, Velké šanci, o níž první zmínka pochází z roku 1621. Postupně se z polního opevnění vyvinula až po skutečnou pevnost (fort) s vnitřní zástavbou a stálou posádkou. První kartograficky doložená přestavba proběhla v letech 1663–1664. Plán přestavby Velké šance navrhl inženýr kapitán Jan Eusebius Maier a realizoval ji šancovní mistr Jan Jakub Samsbl z Namyslova. Opevnění získalo tvar čtyřhranu s nárožními bastiony obklopeného klešovitou frontou.

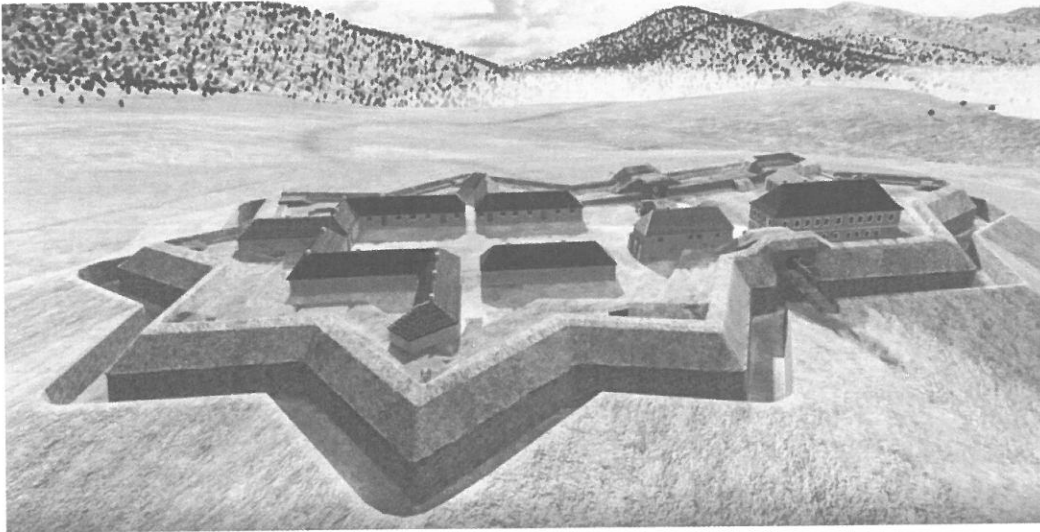
Velkou proměnou prošla šance během přestavby z let 1724–1729. Plán, vytvořený slezským zemským inženýrem podplukovníkem Davidem Jakubem Raussendorfem, však nebyl z důvodu nedostatku peněz realizován v plném rozsahu. Zachována zůstala vnitřní bastionová část, v místech rozšíření šance vznikly hlavní obytné a hospodářské objekty. Poslední přestavba proběhla v letech 1808–1810, po níž získala pevnost vzhled, jehož pozůstatky se dochovaly

do současnosti. Vojenský význam Velké šance se postupně snižoval, v roce 1838 byl objekt předán do civilní správy Těšínské komoře a v roce 1890 se rozpadlé opevnění stalo majetkem obce Mosty u Jablunkova.

Posádka

Pevnost se pro svůj význam stala místem dlouhodobého pobytu vojenské posádky. Tu tvořily jednak císařské oddíly, ale i jednotky zemských hotovostí a slezských stavů. Specifickou složku, která je doplňovala, tvořili tzv. vybranci z řad místního, především valašského obyvatelstva. Její velikost závisela na akutním nebezpečí, a tak se zde nacházely posádky tvořené pouhými třemi muži s důstojníkem v roce 1802 nebo pěti vojáky v roce 1653 až po pět kompanií v letech 1682 a 1683. Nejvyšší počet vojáků – sedm set – zde měl být umístěn v roce 1808. Nejčastěji pobývaly na šancích pěší jednotky velikosti kompanie o zhruba 100 vojáků. Doložena je i přítomnost jízdních oddílů a ke konci 17. století, s ohledem na stále stoupající význam dělostřelectva, rovněž této složky vojska.

Od 70. let 17. století lze hovořit o existenci stálé posádky přinejmenším v centrálním opevnění, Velké šanci. Ta byla zároveň místem pobytu velitelů jablunkovských šancí. K hlavnímu zaopatření posádky patřily dodávky proviantu a peněz. Zajištění obživy pro posádku se realizovalo buď dodávkami potravin zejména z okolních obcí, nebo vlastní výrobou v příslušných objektech. Pro zásobování se zde nacházely různé hospodářské dřevěné stavby stejně

Vizualizace vzhledu Velké šance po poslední přestavbě z let 1808–1810. Autor: Wojciech Mucha, Double Prism

jako pekárna či studna, doložen je rovněž vodovod. Pro duchovní potřeby sloužila kaple zřízená v prvním poschodí velitelského domu. Četné stížnosti na nedodržování dodávek potravin, stejně jako velmi špatný stav ubytovacích zařízení a obtížné životní podmínky, dokládají, že zdejší služba nepatřila k nejluxusnějším. Ubytování a vnitřní zástavba, ačkoliv disponovala základními funkcemi, se jevila při dlouhodobém pobytu jako nevyhovující a řešena podle nastalých potřeb a pro umístění většího množství vojáků byla kapacita na Velké šanci nedostatečná. Ubytování vojáků na šancích se realizovalo v objektech kasárenského typu.

Vojenské akce týkající se zdejšího území nepředstavovaly velké válečné manévry mnohatisícových armád. Taktika uherských povstalců, tvořících pestrou směsicí všech možných národností, spočívala ve vytváření skupin o několika stech mužích. K útokům na Jablunkovský průsmyk a pokusům o proniknutí do Slezska došlo v letech 1645, 1678, 1680, 1688 a 1704. Ačkoliv opevnění, tvořené ve své většině zemi prvky kombinovanými s dřevěnými komponenty, několik let po své výstavbě podléhala zkáze a bylo třeba je neustále opravovat, dokázala účinně zamezit přechodu horského pásma. Na rozdíl od méně chráněné Moravy, která byla během sledovaného období několikrát napadena a mnoho měst a obcí vyplundrováno. Samotná Velká šance se stala cílem útoku během první slezské války mezi Rakouskem a Pruskem. Posádka šance tvořená jednou kompanií Wallisova pěšího pluku

v počtu 104 mužů (z toho 90 nevytrénovaných rekrutů), 8 dělostřelců a 120 zemských vybranců pod velením podplukovníka barona Johanna O'Reilly se bez boje vzdala přesile pruských oddílů pod velením generála barona de la Motte, který se před šancí 8. února 1741 objevil s desetitisícovým vojskem.

Shrnutí

Závěrem můžeme konstatovat, že pevnostní systém se vyvíjel od svého počátku v reakci na přímé ohrožení hranice a lze vyčlenit

dvě základní období jeho vývoje. Ačkoliv jablunkovské šance nepatřily mezi největší a nejdůležitější pevnosti v rámci habsburské monarchie, přesto jim byla věnována zvýšená pozornost centrálních vojenských úřadů během hrozícího nebezpečí. Tento zájem se projevoval v několika navržených přestavbách, jejichž cílem bylo modernizovat zejména centrální pevnost Velkou šanci a rovněž Malou šanci s ohledem na vývoj pevnostního stavitelství související s vývojem vojenské taktiky a techniky boje. Z tohoto hlediska se jeví jako vrcholné období významu jablunkovských šancí 17. století a zejména jeho druhá polovina. Z dochovaných pramenných informací vyplývá, že ve zdejším horském nepříznivém prostředí použité dřevěné a hliněné komponenty snadno a rychle podléhaly zkáze a bylo třeba je prakticky neustále opravovat. K nejzásadnějším přestavbám Velké šance patří ta z let 1663–1664, která se nese ve znamení bastionového systému opevnění, a přestavba z let 1724–1729, která, ač nerealizována úplně, poskytla Velké šanci parametry kleštvého opevňovacího systému. I když význam pevnostního systému v 2. polovině 18. století upadal, můžeme pozorovat zájem na zachování funkčnosti a obranyschopnosti opevnění, k čemuž měly přispět navrhované, většinou však nerealizované přestavby.

Mgr. Martin Krůl, Ph.D.
Muzeum Těšínska
martin.krul@muzeumct.cz

K tématu:

Zemský archiv v Opavě, fond Královský úřad Opava.
Národní archiv v Praze, fond Česká dvorská kancelář, Praha, Vídeň.

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Wien, fond Wiener Hofkriegsrat.

GAURA, Karel: Jablunkovské šance. Těšínsko, roč. 11, 1968, č. 1, s. 22–23.

HAVLÍČEK, Bedřich (JBý – Bčk.): Jablunkovské šance. Těšínsko, roč. 17, 1974, č. 2, s. 8–9.

INDRA, Bohumír: Stavba šanců v jablunkovském průsmyku v r. 1663. Vlastivědné listy Severomoravského kraje, roč. 4, 1978, č. 2, s. 20–23.

KRŮL, Martin – NOVÁKOVÁ, Pavlína: Jablunkovské šance. Český Těšín 2005.

KRŮL, Martin: Pevnostní stavitelství na příkladu fortifikací Těšínského Slezska – Jablunkovské šance. In: Těšínsko

v proměnách staletí. Sborník přednášek z let 2008–2009 k dějinám Těšínského Slezska, eds. Radim Jež a David Pindur, Český Těšín 2010, s. 201–214.

KRŮL, Martin: Stavebněhistorický vývoj jablunkovských šancí. In: Opevnění. Sborník příspěvků z 11. specializované konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 12.–15. června 2012 v Žacléři. Sborník 11, eds. Renáta Kuprová a Miloš Buroň, Praha 2013, s. 113–119.

KRŮL, Martin: Obrana horských přechodů na Moravu a do Uher na příkladu hradeckých a jablunkovských šancí. Archaeologia historica, roč. 42, 2017, č. 2, s. 561–578.

ZAHRADNÍK, Jaroslav: Jablunkovské šance – bývalá největší pohraniční pevnost na slovenském pomezí. Moravskoslezský deník, 24. 6. 1933.